

Settlement-community work

Tanfolyamunk záró előadásához jutottunk, mely talán záróköve is lehet közös tanfolyami építkezésünknek.

Az előadás keretében áttekintést szeretnék adni a szociális politika, a munkanélküliség, a gazdaság alakulásának néhány súlyponti kérdéséről és összefüggéséről.

I.

A szociálpolitika néhány elhanyagolt kérdéséről röviden

Engedjék meg, hogy mielőtt az előadás címében szereplő két, a közvélemény előtt alig ismert, ám fontos módszerről szólnék, néhány megjegyzést tegyek jelenlegi szociálpolitikánkról.

Feltehető a kérdés, hogy mi okom van arra, hogy szakkörökben is alig ismert módszerekre hívjam fel a figyelmet, amikor éppen most született meg a Szociális Törvény, s az érdeklődés előterében ma ez áll.

Amire a settlement és a community work kapcsán utalni kívánok, az egy új szociálpolitikai megközelítés, amelynek fontos eszköze az általam választott két téma. Előbb azonban néhány megjegyzést szeretnék tenni a szociális törvényhez kapcsolódva.

1. **A Szociális Törvény lényegét, filozófiáját tekintve defenzív program.** Tudomásul veszi, hogy a társadalmi, a gazdasági folyamatok (elszegényedés, munkanélküliség stb.) hatásait a legsúlyosabb helyzetű rétegeknél részlegesen ki kell védeni. Így a törvény alapkérdése: hol képződnek további feszültségek (munkanélküli segélyezésből kiesők, lakásbérletüket fenntartani nem tudók stb.) Ezekre új ellátási formákat és állami garanciákat próbál nyújtani a törvény. Megjegyzem, ez nem lebecsülhető program, nem is nélkülözhető - de nem elégséges. **Felfogásából hiányzik a prevenció.** A Szociális Törvény nem ad választ arra, hogyan lehet szegénypolitikától szociálpolitikáig jutni.

A Szociális Törvénybe sajnos eleve be van programozva a bukás veszélye. Senki nem lesz elégedett ugyanis az ellátásokkal. (Aki kapják, azoknak kevés - a költségvetésnek sok.) Óriási növekedésre lehet számítani az ellátottak létszámát illetően, azok is definiálni fogják szükségleteiket, akik eddig nem jelentkeztek.

A lakosság többségének természetes moráljával szembenáll a törvény szemlélete. Általános ma még az a felfogás, hogy az emberek nem szociális jövedelmekből, hanem keresetükből akarják családjukat eltartani. Ha ezt mesterségesen szétromboljuk, legfőbb erőforrásainkat tesszük tönkre.

A hazai szociálpolitika alakításában érvényesülő szakértők szeme előtt - már a Kádár-korszakban is - érthetően a nyugati jóléti országok (Anglia, Svédország stb) példája lebegett.

A szocialista rendszer összeomlása után, s az új társadalomépítési elképzelésekben a szociális piacgazdaság ígérését, jelszavát hangoztatták. Kifejtésre azonban ennek tartalma nem került. Ezt ugyanis kizárólag közösen a gazdasági-szociális-kulturális ellátás együttes tervezésében lehetett volna végiggondolni, felvázolni. Ez esetben a hazai megvalósíthatóság határai is pontosabban megismerhetőkké váltak volna.

Időközben az egykori példaként tekintett jóléti államokban is jelentős változások következtek be.(1) Az általános recesszió mindenütt (Németország, Anglia, Svédország, USA stb.) elindította a "jóléti" szemlélet revidiálását. A kérdés úgy merül fel, hogy képes-e, akarja-e a társadalom csökkenő létszámú keresőrétége a nemkeresők növekvő taborát eltartani. Egyes országokban ezt súlyosbítja a menekültek tömegeinek befogadásával járó teher is.

A gazdasági recesszió mindenütt súlyosan érinti a középrétegeket. Félnek a lecsúszástól, romló helyzetükben kevésbé toleránsak azokkal szemben, akiknek az eltartásáról nekik kellene gondoskodniuk. Előtérbe kerülnek minőségi megkülönböztetések, ugyanis az eltartott tömeg növekvő hányada iránt nem érznek szolidaritást, mert nem munkaképtelen gyermekek, öregek, betegek - hanem "élősködők" vagy "idegenek" stb.

A korábbi szociális ellátások hatásait sem az érintettek, sem azok akik terheit vállalják, egyáltalán nem tartják elég eredményesnek. Ezért kétségeik vannak, hogy a növekvő problémák megoldására az eddig követett módszerek alkalmasak-e. Nő a segélyezésre szoruló, s a ráfordítás már-már elviselhetetlen teherként érzékelhető. Ugyanakkor

a segélyezették is elégedetlenek, s helyzetük a segélyezés révén nem javul. Csupán egy kedvezőtlen állapot fenntartására elég az ellátás.

A növekvő szociális feszültségek ezekben az országokban is központi problémát jelentenek. (2)

Ezen országok társadalma, gazdasága, munkanélkülisége azonban lényegesen eltér a mienkétől. Lehetőségeik- gazdaságuk fejlettsége miatt - eleve kedvezőbbek.

E bevezető megjegyzések után szeretnék szólni az előadás címéül választott két munkaformáról.

2. Mindkét munkaforma lényegéhez tartozik, hogy a **helyben lakó emberek** helyi létével összefüggő **sajátos problémáira** igyekszik választ, **megoldást keresni**. Az aligha szorul bizonyításra, hogy annak megállapítása, hogy egy településen, településrészen az ott élőknek mi okoz problémákat, milyen megoldások elfogadhatóak számukra, azt nem lehet "kitalálni" egy központi hivatali szoba íróasztala mellett.

E **formák lényegéhez tartozik** továbbá, hogy az érintetteknek **maguknak kell meghatározniuk**, hogy mire, milyen ellátásokra és milyen módon **van szükségük**. Természetesen ahhoz, hogy eddig eljussanak, különféle egyéni elképzelések közös "rostálására" éppúgy szükség van, mint a helyi résztvevők által még nem ismert, de lehetséges megoldások bemutatására. Szükség van a választék, a paletta színeinek gazdagítására.

E munkaformák lényegéhez tartozik, hogy a **segítők és a segítettek együtt élnek, azonos lakóhelyi közösség tagjai**.

E munkaformában a **kapcsolatok személyessége a leglényegesebb elem**.

A szociális társadalomépítő munkának két hasonlóan sajátos működési formája a settlement és a community work. Ezek lényegéről az elnevezések (3) is sokat elárulnak. A településről, letelepülésről, a közösségi fejlesztési munkáról van szó. Nyilvánvaló sajátossága e két formának, hogy kizárólag az **emberi együttélés áttekinthető, belátható és emberi léptékű kapcsolatrendszerében működtethető**.

Gondozó és gondozott egymást nem csupán a hivatali íróasztal két oldalán ülve ismeri meg, hanem találkoznak a körzeti orvosi rendelőben, az óvodában, az iskolában, a boltokban, a templomban, az utcán, a piacon, vagyis minden helyszínen, ahol általában az egy településen élők találkozni szoktak. Többnyire ismerik egymás családjait is. A

kapcsolat eleve nagyobb bizalomra épülhet. A segítő pontosabban tudhatja, hogy amit mint szakember ajánlana az egyénnek, a közösségnek, az teljesíthető-e az adott esetben ott és akkor. Nem írhat fel olyan "receptet", mely a helyzet konkrét ismeretében tudható, hogy eleve nem követhető. Nagy belső fegyelemre, mélyebb empátiára épülhet mindezek miatt a **segítő stratégia**.

A kliensek is tudják viszont, hogyha valamiben **megállapodtak, annak teljesítését a segítő akarva-akaratlan figyelemmel kíséri**. Nyilvánvalóan ez fegyelmező és segíti az oly gyakori "önfelmentő kibúvók" elkerülését.

Az egy településen élésből is következően a segítették és segítőik kapcsolatának egymás mellé rendeltségét segít erősíteni a szokásos egyenlőtlen fölé-alárendelési szituációval szemben, hogy számos más helyi kis közösségben (pl. vallási, sport, kulturális közösségben) egyenrangú tagokként találkoznak.

E **munkamódok lényegi feltétele a helyi élő, működő közösség**, mely közös érdekeket feltételez. Nyilvánvaló, hogy egy falu, egy település, településrész lakóinak **vannak közös érdekeik**. A közösségen belül számos kisebb-nagyobb másféle - pl. gazdasági, nemzetiségi, szakmai stb. - közösség létezhet, tagolva a település lakóit. Ennek megfelelően a közös érdekeken túl jelentős csoportok külön érdekekkel is megjelenhetnek.

A szélesebb és a kisebb közösségek érdekeinek egyeztetése fontos feladat. A kevesebb számú általánosabb, az egész települést átfogó főbb érdekek, és az egyes csoportok számára fontos sajátos érdekek jó egyeztetése csupán állandó mozgásban, változásban alakítható. Fontos feltétel, feladat e két munkaforma segítségével ezek egyeztetése. A politika eszközei, intézményei ilyen finom módszerekkel nem rendelkeznek.

Amire ma különösen nagy szükség van, az éppen az egyeztetés, a mindenki számára elfogadható alkuk, melyek a demokratizmus gyakorlásának iskolái is.

Csupán ténylegesen **létező közösségek képesek integrálni a hozzájuk tartozókat, részben azokat, akik oda születtek, részben azokat, akiket az elmúlt évtizedek vagy éppen a jelenlegi "népvándorlás viharai" oda sodortak. Ezek a munkaformák az integrációt segítik.**

A közösség képes csak **befogadásra!** Ez azt is jelenti, hogy támaszt, védelmet, "mi"- tudatot ad a hozzátartozóknak, **de azt is jelenti, hogy**

a közösség normái betartását megköveteli, s ezzel minden "hatóság-nál" jobban fegyelmez, mert ez belső fegyelem, nem kívülről az egyénre kényszerített parancs.

E néhány szempont felvázolásával is szerettem volna arra a lényegi különbségre rámutatni, mely a mai (egészségügyi, szociális, kulturális) ellátó rendszereket megkülönbözteti attól, ami a settlement és a community work lényege és értelme. (Megjegyzem: ha valaki meg akarná ismételni a 20-as 30-as évek szociális, kulturális és gazdasági (komplex) sikeres válságkezelését, úgy az akkor létrehozott Zöldkereszt, ONCSA, Közjóléti Szövetkezet együttes, új, modern képletébe a settlement-et és a community-work-öt biztos figyelembe venné.)

3. E munkamódokból fakadó követelmény, hogy a szociálpolitikán belül nagyobb szerepet kellene kapniuk az **önsegítő szerveződéseknek**, ezek között első helyen magának a családnak. A helyi, vallási, szakmai stb. kisközösségek mellett a család valódi integráló hatású. Támaszt, egyben kontrollt is biztosít a hozzájuk tartozó egyének számára.

A múltban elsősorban a család, a kisközösség gondoskodott a maga módján a bajba jutó tagjairól, a "fekete bárányokat", a magatartási problémákat mutatókat befogadta, egyben kontrollálta. A falu ellátásra szoruló szegényeiről - a falu bolondját is beleértve - gondoskodott. Az állami ellátások nagy rendszereinek számos jelentős előnye mellett fontos gyengéje: az integráció, a közösség fészekmelegének, a valahová tartozásnak a hiánya. Nem a régi falusi szegénység és kultúra szintjén, hanem korszerű, mai nívón és formában, de segíteni kellene; a személytelen, közönyös, steril intézményi ellátásokból, amit lehet, áttenni emberi léptékű, önsegítő ellátó rendszerek keretei közé.

4. Néhány példával is szeretném megközelíteni mindazt, amit a két működési módról elvi síkon előadtam.

Néhány évvel ezelőtt találkoztam egy amerikai városban működő community worker tanár házaspárral. Köztudott, hogy Amerika a bevándoroltak hazája. Elmondották, hogy településükön sok a puertoricói bevándorolt. Ezért a helyi városi önkormányzat egyik fontos igénye, hogy mielőbb minél többen beilleszkedésre képesek legyenek a helyi társadalomba.

Ennek - többek között - feltétele:

a nyelv mielőbbi elsajátítása (gyermekek számára és felnőtteknek külön sajátos tanfolyamok);

munkahely, egzisztencia (mely fokozatokat kínál, így az angolul beszélni még nem tudóknak kertápolás, takarítás stb);

a szokások, a saját kultúra fenntartását segítő programok, egyben a helyi szokások megismertetése.

Elmondották, hogy a település különféle társadalmi rétegeinek igényeit számos sport- és sajátos kulturális klub elégíti ki. A betelepültek ezekbe beilleszkedésük (és anyagi gyarapodásuk) mértékében és jellege szerint kerülnek be, vesznek részt azokban. Megvan a lehetőség saját klubok létrehozására is. A beilleszkedés segítése főként gyermekeiken keresztül történik. Hosszú távra a felsorolt feltételek megteremtése a legfontosabb. A házaspár angol nyelvet tanít, gyerekeknek az iskolában és felnőtteknek este, de feladatuk ennél jóval több. Személyes kapcsolatba kerülnek a családokkal, többszörösen is, hisz a gyerekeket és a szülőket is tanítják. Elsőként képesek jelezni, hogy az adott csoportnál milyen megoldásra váró egészségügyi, szociális, kulturális, családi stb. problémákat látnak, mely fokozott egyéni segítséget igényel. De azt is jelzik, hogy a helyben letelepedett közösségek egészségét milyen problémák érintik, amelyeket nem egy család, hanem a bevándoroltak együttesét tekintve figyelembe kell venni. Kapcsolatukból következően őket keresik meg egyéni gondjaikkal is az emberek.

Más példa a hazai settlement köréből. Dr. Hilscher Rezső egykori nagy szociálpolitikus, Ujpest lakója a Közgazdaságtudományi Egyetem Szociálpolitikai Intézetének Ujpesten működtetett settlementjét vezette a két világháború között. Ott kiépítette mindazon ellátásokat, amelyeket Ujpest sajátos igényei miatt fontosnak tartott a tanoncgondozástól a jogi tanácsadásig és képzésekig. Hasonló settlement működött dr. György Júlia vezetésével a Józsefvárosban a II. világháború előtt. Az óvodától a pályaválasztási tanácsadásig, a tanoncotthontól a tehetség-gondozásig sokféle segítséget szerveztek és nyújtottak.

E módszer lényegéhez tartozott, hogy a helyi tehetős rétegek hozzájárultak e programok fenntartásához, azt saját érdeküknek is tekintették. Mindez hozzátartozott a közösségi munkához. Ez a módszer és szemlélet tehát - ha korlátozottan is - Magyarországon is létezett néhány kiváló szociálpolitikai "műhely" keretében.

Hadd említsek végül egy irodalmi példát Amerikából annak érdekében, hogy a módszer "lelkületére" is valami fény derüljön.*

"Az órák fele tizet mutatott, amikor a nő bejött. Sol fölnézett, és közömbösségének páncélján mintha repedések mutatkoztak volna. A nő nem úgy festett, mint általában az ügyfelei. Igaz, mindenféle típus megfordult nála; járt már az üzletében nercbundás asszony is.

Csillogó vörösesszőke haja volt, hibátlan, telt arca és tiszta, nyílt tekintetű kék szemén látszott, hogy ez a nő otthon érzi magát ebben az országban; tipikusan amerikai arc...

Jó napot. Marilyn Birchfield a nevem.

Sugárzó mosolyával maga volt a megtestesült egészség és úgy nyújtott kezet, mint egy férfi. Bemutatkozom a környéken a kereskedőknek. Bizonyos értelemben új szomszéd vagyok.

Valójában az Ifjúsági Központban dolgozom, egy sarokkal lejjebb. Gondoltam, összeismerkedem a kereskedőkkel, és talán sikerül némi segítséget szereznem, támogatást, hogy úgy mondjam bizonyos dolgokban. Néhány boltos védnökséget vállalt gyermekcsapatok felett, pénzt és időt ajánlott fel a Központnak...

A regény szomorú sorsú hőse, a "zálogos" és a szociális munkás között kialakult későbbi barátság nemcsak a fiatalok programját segítette, hanem az "adakozó" emberi sérüléseit is enyhítette.

A helyi szükségletek határozzák meg a helyi közösség érdekében folyó munka célpontjait. A célok meghatározásában és megvalósításában a helyi közösség tapasztalataira és közreműködésére mindenképpen szükség van. Ettől felértékelődnek a közösen kialakított célok, a közösen végrehajtott lépések eredményei. Mindez a közösség tényleges identitását erősíti, magát a közösség érzetét, az egyes polgárok fontosságát növeli részvételükkel összefüggésben. E módszerek tehát nem csupán a közösség ténylegesen legfontosabb céljainak megvalósításához, hanem a közösség építéséhez, a polgári öntudat alakulásához is hozzájárulhatnak.

* Szociálpolitikai Értesítő MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 1986. Dr. Gayer Gyuláné: Szociális munkás pálya a szépirodalom tükrében, 331.o Zálogos Edward Lewis Wallant, Európa Kiadó 1980.

II.

Gazdaság - szociálpolitika - munkanélküliség

1. A tanfolyam nyitó előadásában foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy miért tartom alapvető fontosságúnak ma az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközöket - melyek egzisztenciát teremtenek. Arról is szóltam továbbá, hogy véleményem szerint gyakorta rosszul másoljuk le egyes fejlett nyugati országok programjait, melyek egy jól működő piacgazdaság létező munkaerőpiaci viszonyaira alakultak ki, ahol értelme van annak, hogy a munkaerőpiacon folyó versenyben előnyökhöz jussanak azok, akik a recessziós munkanélküliség állapotából keresik a kitörést, és ehhez lelki megerősítésre szorulnak, és szükségük van az elhelyezkedni tudást segítő programokra.

Hazánkban a volumenében jelentős hasonló célokra fordított kiadások nem hasznosulnak kellően, mert hiányzik az a munkaerőpiac, amely ennek értelmet adna, és az a gazdaság, amelyet "csupán" a recessziós munkanélküliség sújt. Gondokkal terhes a különféle átképzés, továbbképzés egy része is.

A munkanélküliek azt panaszozzák, hogy amire ki- vagy átképezték őket - nem tudnak új tudásukkal sem elhelyezkedni.

Piacgazdaságunk csak alakulóban van éppen. Mindezen okok miatt a lelkiileg megtámogatott egyének csak mélyebb elkeseredése következik be, ha szerzett ismereteik ellenére "nem kelnek el" a munkaerőpiacon, nem találnak képességeiknek megfelelő munkahelyet. Ám mindez nem jelenti azt, hogy nincs szükség a munkanélküli emberekkel való bánásmód nagyobb kultúrájára, lelkiállapotuk javítására - elsősorban a velük foglalkozó munkaközvetítő apparátusok megfelelő felkészítése segítségével.

A kérdés az, lehetne-e olyan rövid távú programokat is indítani, amelyek egyidejűleg szolgálják a hosszabb távú szempontokat? Vagyis lehet-e szegénypolitika mellett és - távlatilag - helyett szociálpolitikában gondolkozni, és munkanélküli segélyezés mellett a gazdaság élénkítését - a gazdaságba szervesen beépülő - kisvállalkozás - fejlesztést és nonprofit formát preferálni?

A legfőbb kérdés az, hogy várhatunk-e addig, amíg a gazdaság a válságból kilábal, s ezt az időszakot (éveket) munkanélküli segélyen, szociális segélyen tölthetik sok százezren, közöttük pályakezdő évjáratok sora. A privatizációs folyamat eddigi eredményei, a létrejött kis- és

középvállalkozások munkerőigénye nem biztat gyors helyzetjavulással.
(5)

Kérdés, hogy lehet-e a jelenleginél nagyobb számban a kisvállalkozási létformát ajánlani olyanoknak is, akik eddig nem gondoltak rá tőke és (jogi-számviteli) tudás hiánya miatt? Miután "állás"-ajánlatok várhatóan igen szerényen jelentkeznek a továbbiakban is, ezt a kérdésfeltevést szükségszerűnek érzem. Annál is inkább, mert egyesek nem tartják jónak a kis egzisztenciák gyarapodását - szerintem mást, állást, alkalmazást pedig sokaknak hosszú ideig nem kínálhatunk (5).

A 90-es években fellendült kisvállalkozási hullám a gazdasági kibontakozás biztató jele volt. Mára sokan közülük - egyes becslések szerint több mint fele - időközben tönkrementek. Ezek a kisvállalkozások olyanok közül kerültek ki, akik a legmobilabbak voltak és saját tőkéjüket, vagyonukat is kockára tették. Nagy kár azokért, akik így "elmerültek". Érdemes is lenne megvizsgálni: milyen ágazatokban működtek és milyen okok miatt váltak sikertelenné. Az okok közül számosat évek óta említenek a szakértők: a recesszió miatt szűkülő belső személyi és termelő fogyasztás, a magas kamatú bankhitelek, a bürokratikus szabályok, a magas adók és TB járulékok stb.

Talán kevesebb szó hangzott el azonban arról, hogy a kisvállalkozók egy része azért nem tud a gazdaság szereplőjeként megjelenni, mert a prosperáló nagyvállalatoktól várná a bedolgozói megrendeléseket. A működő nagyvállalatok háttérében élnek és fejlődnek legegészségesebben a kicsik. Hol van ma Magyarországon az a jelentős nagyvállalati kör, mely a kisvállalkozók tömegeinek foglalkoztatást biztosít? A nagyvállalati szféra gyors összeomlása, az új, születő nagyvállalkozások egyelőre szerény száma nem ígér gyors javulást.

A kisvállalkozásokkal kapcsolatban gyakran elfelejtik, hogy létük, szerepük mennyire alapvető a harmonikus piaci struktúrához, a szerves piacgazdaság fejlődéséhez. Ha az "első nekifutók" fele elvérzik - és a terepen már nincs tőketulajdonos vállalkozni kívánó elégséges számban -, úgy a gazdaság egészséges fejlődése érdekében is folyamatosan segíteni kell a vállalkozóvá válás belső mechanizmusának, feltételegyüttesének kialakítását.

A munkanélküliség átvészeléséhez is munkát kell lehetőleg eszközként biztosítani. Két érvet hadd hozzak fel az ismerteken túl, vagyis azon kívül, hogy az emberi képesség, tudás, készségek a kényszerű munkanélküliség hosszú időszakában teljesen leromlanak. A munkanélküliek közül legalább a használható, jó szakmai tudással rendelke-

zóknek a nonprofit, a kisvállalkozás **fontos lehetőség**. Jó szívvel azoknak ajánlható a vállalkozás, akik képesek lennének rá - némi külső támogatással. Azoknak ajánlható, akik vállalják azt, ami e létforma lényegéhez tartozik - egykor Magyarországon és ma is a nyugati piacgazdaságokban: a sok szorgalmas munkát s a szerény jövedelmet. De ezzel megkapják az önállóságot, függetlenséget és a szerencse lehetőségét is, mely megcsillan mindenki előtt.

A kisvállalkozási szándékokkal foglalkozik többek között a TÁRKI - vizsgálata.

A TÁRKI vizsgálat* szerint:

"A munkanélküliek jövedelme a korábbinak felére zsugorodott - ez megdöbbentően magas arány, és ellentmond azoknak a véleményeknek, amelyek ingyenélőkként igyekeznek feltüntetni az állástalanokat. Sőt, az adatok azt mutatják, hogy a létminimum alatt él a munkanélkülieknek közel a fele, a gyese és a gyeden lévőknek pedig a 39 százaléka. A gyerekek számától függ, hogy létminimum alá süllyed-e egy család életszínvonala...

A magyar társadalom különböző rétegeinek véleménye erősen megoszlik a vállalkozások megítélésében.

A magánszektor jövőbeni tartalékát képezik azok, akik a körülmények változása esetén hajlandóságot mutatnának a vállalkozáshoz. Öt évvel ezelőtt a lakosság egynegyede vélekedett úgy, hogy szívesen lenne vállalkozó, ez az arány 1992-re 27 százalékra változott. Csökkent azoknak az aránya, akik határozottan elutasítják a vállalkozás lehetőségét. **Nem ideológiai érvekkel vetik el a lehetőséget, hanem egyéni adottságaikra hivatkoznak.** A hezitálók ezzel szemben a gazdasági válságot és a bizonytalan gazdasági környezetet okolták. A társadalmi választóvonal a vállalkozni hajlandók és a vállalkozást elutasítók közt nem a munkásság és a társadalom között húzódik, hanem a munkásságon belül. A szakmunkások 37 százalékát, míg a szakképzetlenek csupán 27 százalékát foglalkoztatta az önállósodás gondolata."

Jól jellemzi a kis egzisztencia mint életforma lényegét **Kopátsy Sándor****:

* Forrás: Magyar Hírlap, 1993. március 17. sz.

** Forrás: Magyar Hírlap Pénz Plusz Piac, 3. évfolyam, 18. szám (1993.V.7.)

"Közgazdász gondolkodásmódom alakításához a leghasznosabb útravalót az adta, hogy belülről ismerhettem a paraszti életformát és egy szegény család gazdálkodását. Ott tanultam meg, hogy a népek csak azért maradhattak meg, mert ők nem voltak modern közgazdászok, ezen érte már a klasszikusakat is.

Minden parasztember tudta, hogy nem csak azt kell megcsinálni, ami megéri, vagyis amiben megtérül annyi, amennyit egy napszámos kapna, vagy amennyi neki általában egy munkaóra jut, hanem azt is meg kell csinálni, ha van rá idő, amiben ennek csak a tört része térül meg. ők tudták, hogy a család és a gazdaság rezsije attól nem lesz kevesebb, ha csak akkor dolgoznak, amikor az az "okos" kalkulálók szerint is megéri, hanem mindig dolgozni kell, amikor van arra idő. Mert nincs nagyobb kár, mint dologtalanul lopni a napot."

2. Fel kell idéznem hazai történelmünk egy, a maihoz sok szempontból hasonló korszakának számunkra példát mutató gazdaság-szociálpolitikáját. A magát "produktív" szociálpolitikának nevező koncepciót Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter szakértőivel (Johan Bélával, Esztergár Lajossal, Szaniszló Józseffel stb. - és szellemi előfutárként Hilscher Rezsővel) dolgozta ki.

E politika lényegi felismerése volt, hogy segélyezéssel a növekvő bajok nem oldhatóak meg. Az ország a háború és Trianon után, a gazdasági világválság hatásaival - nagy szegénység, munkanélküliség, reményvesztettség közepette - élt.

Akkor akadt, aki felismerte, hogy pozitív stratégiára van szükség, mely a bajból kivezet. Az akkori korszak elemzése alapján jól jelölték ki azokat a meghatározó, nemzeti sorskérdéseket, amelyek megoldásával átfogó, pozitív változások indulnak be a gazdaságban éppúgy, mint a társadalomban.

Ilyen kérdés volt:

- A falu nagy elmaradottsága (higiénes, kulturális, gazdasági) megszüntetése.

Beleértették a magas csecsemőhalandóság, az alacsony iskolázottság, a nyomasztó nincstelenség, a falusi ivóvíz és lakáshelyzet elmaradott, egészségtlen viszonyai javítását stb.

- Mérsékelni kívánták az általános - az értelmiséget is sújtó - munkanélküliséget, mely kivándorlási hullámot is kiváltva, gyengítette a nép erőforrásait, alamizsnára készített munkaképes és dolgozni kívánó embereket.

Mindezekre válaszul a kor szociálpolitikai programja egyben gazdasági és kulturális program is volt. Világosan felismerték, hogy a tényezők összefüggnek és csak együtt kezelhetőek.

E feladatok megoldására létrehozták a **Zöldkeresztet**, mint a falusi felemelkedés fontos intézményét. (A Közegészségügyi Intézet irányításával és a tiszti főorvosok közreműködésével Rockefeller alapítványi támogatással indult el.

- Egészségházak rendszere épült ki. A Zöldkereszt mozgalom egészséges falusi lakások, ivóvíz kiépítésében is szerepet játszott. **A Zöldkereszt tevékenységével a családi szemléletű egészségvédelmi rendszer is elindult.** Szemléletükre jellemző volt, hogy a munka során a nyomor tüneti kezelése helyett a kiváltó okok megszüntetésére törekedtek.

Létrehozták az **Országos Nép - és Családvédelmi Alap-ot (ON-CSA).**

a sokgyermekes családok támogatására,

a gyermekvédelem morális szellemű, családra épülő ellátását követve,

a megélhetésükben veszélyeztetett, főként mezőgazdasági családok boldogulásának segítésére (házhoz juttatás, gazdasági kisegyztetenciák elindítása stb.)

Ennek szervezeti szakmai gazdasági háttereként hozták létre a **közjóléti (megyei) szövetkezet rendszerét.**

Hiteleket és szaktudást nyújtottak az akkori időknek megfelelő színvonalon és formában. (Állattartáshoz, mezőgazdasági és ipari tevékenységekhez kezdő feltételeket és folyamatos támogatást, valamint az értékesítésben és beszerzésben segítséget nyújtottak.)

Úgy vélték, **a legnagyobb haszon az**, ha munkanélküli és szociális segélyek helyett a segélyezett elindulhatnak azon az úton, hogy maguk is adófizető polgárokká váljanak. A rendszer működött, és jó eredményei mutatkoztak a csecsemőhalandóság javulásától a munkanélküliség mérséklődéséig minden területen. (L. a Zöldkereszt Alkohológiai Füzetek 12.sz., 1991.)

E rövid visszapillantás után a korszak tapasztalataira is figyelemmel mit tehetnénk ma - természetesen a nemzetközi folyamatokat is figyelembe véve.

3. A kulcstényezőket kell mindenekelőtt jól meghatározni, erre programot kidolgozni és a kidolgozott programhoz megnyerni a lakosság rokonszenvét, a közreműködő szakemberek együttműködését.

E program nem védekező, hanem pozitív kitörést ajánló kell legyen!

Mik lehetnének ma az ország fejlődése szempontjából kulcsfontosságú stratégiai kérdések, és milyen feltételek körvonalazhatóak ezek érdekében?

Előre kell bocsátanom, hogy külön vizsgálódás nélkül, csupán az előadás vázlatjellege által adott nagyobb szabadságfok bátorít fel a mintegy heurisztikus megközelítésű kép felrajzolására.

Azt is jelzem, hogy a program nem elsődlegesen pénz kérdése. Nagy összegek folytak és folynak el, de koncentrált hasznosítás nélkül.

Javasolt a koncentrált "támadás" a mai lemaradások ellen, ugyanúgy, mint a 20-30-as években. Az önségítés generáló támogatásai révén eleve szélesebb körben kellene, lehetne erőforráshoz jutni. A költségvetésből finanszírozott pályázatokat is e célrendszerben kellene, lehetne elhelyezni, a mai teljesen esetleges elosztások helyett.

Az általam legfontosabbnak ítélt kérdések ma:

A munkanélküliség (mely sajnos a gazdaság lassú fejlődése és strukturális átalakulása miatt tartósan magas színvonalú) mérséklése.

A lakosság kedvezőtlen egészségügyi, kulturális státusának javítása.

(Születéskor várható élettartam; megbetegedési, halálozási mutatók; öngyilkosság; alkoholizmus, hajsztolt életmód; iskolázottsági hiányok stb.)

A két kérdésről kissé részletesebben.

Mindenekelőtt néhány szemléletbeli tényező:

A piaci viszonyok kialakulása mindenképpen fájdalmas folyamat. (Jelzi e folyamatot az állam "gondoskodó" szerepének átalakulása, a gazdagok és szegények markáns megjelenése, az eleve gyengébb pozíciójúak egészségi, kulturális, szociális hátrányainak rögzülése, növekedése stb.)

Erre reagálhat a gazdaság-szociálpolitika úgy is, hogy valamilyen szerény szinten, de ellátást ad mindenkinek. Kinek hajléktalan szállást és ingyenkonyhát, kinek jövedelempótló ellátást.

Belátható, hogy a lakosság egyre nagyobb hányadát kell végső soron eltartani.

A gazdaság új fejlődési trendjének pedig jelentős minőségi feltétele: az egészséges, vállalkozó típusú, általánosan képzett munkaerő. A költséges átképzések csak valós munkaerő szükségletek mentén értékesülnek. Csupán kevés számú, általános jellegű korszerű tudás (pl. nyelvismeret, számítástechnika stb) ajánlható nagy létszámban és biztonsággal. (6) De ez még nem egzisztencia.

4. Egy másik szempontra is szeretném felhívni figyelmüket. **A szociálpolitika úgy is megpróbálhatja áttekinteni az ellátásra szorulókat, hogy megvizsgálja, kiken lehetne egyszerűen, gyorsan és tartós hatással segíteni, - és kik azok, akikkel nehezebb vagy egyáltalán nem lehet lényeges helyzetjavítást elérni.**

Más-más ellátások és stratégiák szükségese **e felosztás szerint.**

Az nyilvánvaló, hogy a hajléktalan szállók lakói, a szegénység, betegség, iskolázatlanság foglyai az ellátások révén ma legfeljebb "csak" élnek, de pozitív életstratégiájuk - legalábbis tömegesen - nem alakul ki. Az egyes ellátó rendszerek azonosan - "demokratikusan" - kezelik a korántsem azonos állapotú, helyzetű, esélyű embereket. Ez eleve a csekélyebb eredmények és a magas költségek egyik forrása.

Hatékony, aktív programok dolgozhatók ki, főként két irányban:

kiszegisztenciák - megalapozottan kidolgozott stratégiával - gyarapítása,

nonprofit szerveződések támogatása.

Mindkét irány feltétele a komplex megközelítés.

Ilyen jellegű programok alapján dolgozik: a Jóléti Szolgálat Alapítvány Phare támogatással. Ezek közül azok, amelyek az említett célokat figyelembe véve születtek, már képesek bizonyítani, hogy a modell tényleg működőképes. Ha egy mai település gazdasági állóvizébe (tsz-ből, iparból stb. munkanélkülivé vált bizonytalan tömegek) bekerül egy gazdaságilag prosperáló program, akár alapítványi gondozásban is, úgy az a településre lendületet képes vinni, megnöveli a vállalkozókedvet és a település gazdaságába "begyűrűzik" pozitív hatása.

Hasonló programokat tervez a Non-profit Vállalkozásokért a Népjóléti Szférában Alapítvány. Mostani salgótarjáni tanfolyamunkkal csupán az első lépést tesszük ebben az irányban.

5. A tanfolyam befejezése után várjuk a helyi munkanélküli egyesületeket, azokat is, amelyeknek képviselői itt vannak, és azokat is, amelyek képviselői a létszámkorlátok miatt nem vehettek részt a mostani tanfolyamon.

Egy modellkísérlet eredményeitől függően koncepciónk kétféle további lépéssort készít elő.

5.1. Szeretnénk, ha a helyi egyesületek önfenntartó képességeiket nonprofit formában, szolgáltatás - közvetítéssel alapoznák meg. E közvetítés egyben munkanélküli szakemberek számára indít be alkalmi és folyamatos megbízásokat, vállalkozói egzisztenciát. A programok működési elve röviden:

A helyi munkanélküli egyesületek a létfeltétel elemi hiányaival (helyiség, telefon, nyomtatvány, személyzet stb.) küzdenek. A központi költségvetési támogatás az országos szövetség számára is igen szerény, ebből kevés jut a helyi szervezeteknek. Úgy tűnik, minél távolabb vagyunk a központoktól, annál kétségesebb a különféle pályázati támogatások esélye is.

Mindezen okok miatt az önfenntartáshoz segítő, állandó és nonprofit elven működő megoldást szeretnénk ajánlani. Lényege: **szolgáltatás-közvetítői tevékenység** (ipari javító, mezőgazdasági termékértékesítő és humán szolgáltatások). Ezekre kereslet mindenkor van, mert köztudott, hogy a meglévő - főleg városi - szolgáltató szervezetek, kisiparosok az egyenkénti szerény értékű megbízásokat nem szívesen vállalják. A kereslet egyrészt a városokban, a lakótelepeken és a régi városi kerületekben - melyeknek állaga leromlott - mutatkozik, másrészt a szinte teljesen ellátatlan külterületeken, tanyasi, falusi körzetekben jelentkezik igény. Természetesen eltérő szükségletekkel kell számolni a különféle településeken. Ez a szolgáltatási kínálat lefedné az iparos és szolgáltató hálózatok által nem vállalt "kis" munkák körét, az asztalos, javító-építőipari, lakatos-víz-gáz szerelő munkákon át a háztartási gép javítását is beleértve, kiterjedne a szolgáltatás olyan igények teljesítésére is, melyek mint igény léteznek, de amelyekre szervezetek nem működnek. A házi beteggondozásra, a gyermekfelügyeletre, a varrás és egyéb háztartási - pl. sütés-főzés - vállalására, mindarra, amire igény mutatkozik.

Éppen a szorító anyagi gondok növelik meg a javító és olcsó szolgáltatások iránti igényeket.

A munkanélküliek egyesülete a területen élő munkanélküliek köréből szerveznék a szolgáltatókat, szükség szerint kiegészítve tudásukat

pl. vöröskeresztes házi beteggondozói tanfolyammal. Az egyesület összegyűjtené a lakossági igényeket, összekapcsolná a szolgáltatást igénylőket a teljesítőkkel. Mindezt szerény jutalékot számolna fel az érdekelteknek. Olyan megoldás is lehetséges, hogy saját nonprofit vállalkozás keretében végezzük a tevékenységet.

5.2. Kisvállalkozás-szervező programunk arra épül, hogy számos vállalkozásra képes embert akadályoz a tőke hiánya, és a tanult szakmájától idegen (jogi, pénzügyi, számviteli stb.) tudás elégtelensége. A helyi munkanélküli egyesület kérésére speciális tanfolyamot szervezünk olyan 3-4-5 fős csoportokban, amelyekben a résztvevők végkielégítés, kárpótlás stb. útján tőkéhez jutottak, s amelyet hajlandóak közösen vállalkozásba fektetni. Azonos, illetve egymással összefüggésben lévő szakmák együttműködésére gondolunk elsősorban. (7)

A Jóléti Szolgálat Alapítvány és a Non-profit Vállalkozásokért a Népjóléti Szférában Alapítvány alapító céljaik szerint alkalmasak átfogó nemzeti gazdasági-szociális-kulturális komplex program megalapozásához. A Jóléti Szolgálat Alapítvány működéséről a tanfolyamon egésznapos képzés keretében személyesen is informálódni tudtak a tanfolyam résztvevői. A mi Alapítványunk - Önökkel együttműködve - elképzelései, ha feltételeket kapunk hozzá, úgy gondolom, hasonlóan bizonyítják majd, hogy lehet és kell elmozdulni a holtpontról, és lehet új megoldásokat keresni a közös gondok megoldására.

JEGYZETEK

1. Magyar Hírlap 1993. január 21.: Változik a modell Svédországban. Jóléti állam: állam és valóság. (Karcagi Katalin)

" A jobbközép kormányzati ideológia lényeges vonása a központosítás felszámolása. A feladatokat jobban meg akarják osztani az állami és a helyi intézmények, közösségek és a család között, az önkéntes szervezeteket céltudatosabban kívánják bevonni a szociális ellátásba. a munkanélküliség Svédországban is a nyugat-európai átlaghoz közelít. A gazdasági bajokért, a visszaesésért sokan a jóléti modellt okolják: túlfogyasztásra ösztönözött, az emberek elkényelmesedtek, kevésbé takarékoskodtak.

Válságban lenne tehát a skandináv jóléti modell? Tény, hogy elkezdődött az állami újraelosztás rendszerének átértékelése, de az új utat egyelőre óvatosan, tapogatózva keresik."

2. Szociológiai Szemle 1993/1. Kemény István plenáris ülés előadásai

"Az állam és a piac szerepét tárgyaló nyugati irodalom többek között a piaci kudarcokról és a public choice-ról szóló elméletek ismerete nélkülözhetetlen számunkra, de látni kell azt is, hogy ez az irodalom a fejlett kapitalizmus viszonyaival foglalkozik. Magyarországon viszont még csak születőben van a kapitalizmus, és ezért nem mindig vagy csak jelentékeny módosításokkal alkalmazhatóak az említett irodalom egymásnak sokszor ellentmondó állításai. Ugyanez vonatkozik azokra a terápiákra, amelyeket nyugati egyetemek kutatói és nemzetközi szervezetek hivatalnokai dolgoztak ki fejlődő országok számára. A közép-európai térség és ezen belül Magyarország történelmi, gazdasági és társadalmi sajátosságai miatt ezek a terápiák közvetlenül és átalakítás nélkül nem használhatóak."

3. Magyar Hírlap 1993. május 20. (Lóránd Károly):

"Ha a neokonzervatív elvekre épülő gazdaságpolitika elhibázott volt a fejlett tőkés régióban, még inkább az a piacgazdaságtól sokkal távolabb álló volt szocialista országokban. A tagadás tagadásaként, rossz tanácsadókra hallgatva, ezek az országok egyik évről a másikra szabad piacgazdasági elveket vezettek be olyan gazdaságokban, amelyekben a piacgazdaságnak sokszor még a csírái sem voltak fellelhetők. Ez a politika gazdasági összeomláshoz vezetett ezekben az országokban, méghozzá annál nagyobb mértékben, minél messzebb voltak eredetileg a piacgazdaságtól."

4. Szociálpolitikai értesítő 1986/1.(Szilvási Léna)

"Community work - közösségi szociális munka. A közösségi szociális munkás tevékenységének tárgya egy adott lakóközösség egésze. Feladata, hogy elősegítse és támogassa olyan közösségi erők kialakulását, amelyek hozzájárulnak a lakóterületnek mint közösségnek a fejlődéséhez. Elősegíti a különböző csoportérdekek kifejeződését és találkozását, hozzájárul a közösség erőforrásainak jobb kihasználásához."

5. Kiáltás 1993/11. Add el magadat (Leopold Györgyi)

"Sokan a tudatlanok bátorságával kapnak bele bizonytalan kimenelelű vállalkozásokba, amelyeknek legtöbbször bukás, csalódás a vége. Neves közgazdászok szerint a vállalkozás - bár tanulható és bizonyos mértékig elsajátítható - valójában alkati adottságtól is függ, igazából tehát előadásokból megismerni lehetetlen. A vállalkozáshoz sok min-

den kell, a rátermettségen, az ambíción kívül is, például tőke, piac, áruismeret, kapcsolatrendszer, jogi tájékozottság, és ha mindez megvan, még akkor sem garantált a siker."

6. Ékes Ildikó - Ernst Gabriella: Életszínvonal, vállalkozási kedv, Budapest 1992.

"A fogyasztási struktúrát alapvetően az az életszínvonal-emelkedés és ennek az Engel-görbe szerinti keresletmódosító hatása befolyásolta, amelynek jogosságát (az ország akkori gazdasági fejlettsége alapján) ma már sokan megkérdőjelezik.Nem kívánok e helyütt e kérdés körül folyó vitához hozzászólni, de az tény, hogy az életszínvonal-emelkedés szolgáltatásfogyasztást indukált.

7. Ékes Ildikó-Ernst Gabriella: Életszínvonal, vállalkozási kedv, Budapest 1992.

".....Azok a családok, ahol nincs vállalkozó, ennek okaként leginkább a tőke hiányát említették. Ez nagyrészt annak a következménye, hogy sokan egyáltalán nem tudnak megtakarítani, s akik tudnak, azok sem feltétlenül akkora összeget, amely a tőkeképzéshez elegendő.

.....Az indítandó vállalkozás típusát illetően vezető helyen szerepel a mezőgazdaság. A családok mintegy harmada foglalkozna vállalkozásszerűen állattenyésztéssel, növénytermesztéssel. Feltehetően ebben az iskolai végzettségnek és a helyi lehetőségeknek van meghatározó szerepe. A vállalkozást fontolgató családok további egynegyede a kereskedelmi tevékenységet részesítené előnyben. Egyik vállalkozási típusnak sem kicsi a tőkeigénye, mégis az itt élő, vállalkozni kívánó családok hite szerint viszonylag kis összeg (10% szerint 100 ezer Ft alatt, további, mintegy 40% szerint 500 ezer Ft alatt) elég lenne a vállalkozás indításához. Ennek nyilván több oka van. Az egyik, hogy a már említett alacsony keresetek a látásmódot is befolyásolják. Több szociológiai vizsgálat bizonyította már, hogy egy kis jövedelmű ember számára a nagy jövedelem lényegesen alacsonyabb szintet jelent, mint egy magasabb jövedelmű számára. A másik, hogy vidéken általában (az országnak ezen részén talán még inkább) a rokoni és baráti összefogás révén sok pénz megtakarítható. Adott esetben kisebb tőkével is vállalkozást indíthat az, akinek nem kell mindenért pénzzel fizetnie (kölsönkérhet gépeket, eszközöket, a család segít a bolthelyiség felépítésében, adnak belső eszközöket, annak belső berendezésében stb.). Harmadik ok lehet, hogy az ország fővárosától távolabb eső részeken az árak is alacsonyabbak."